

Reforming the Institutional Care System for Children in Ukraine in the Context of Military Aggression

UDC: 351/354:347.642

DOI: <https://doi.org/10.15421/152530>**Tsopa Vitalii¹**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-4811-3712>, dr.tsopav@gmail.com**Yavorska Olena²**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-5516-5310>, yavorska.o.o@nmu.one**Cheberiachko Serhii²**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-5866-4393>, cheberiachko.s.i@nmu.one**Mamatova Tetiana²**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0003-1844-5377>, mamatova.t.v@nmu.one**Lapko Kirilo²**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0008-3984-686X>, lapko.k.a@nmu.one¹ *International Institute of Management (Kyiv, Ukraine)*² *Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)*

Abstract.

Relevance. Reforming the institutional child care system in Ukraine is not only an element of domestic social policy, but also a critical, integral component of the European integration trajectory. The failure of the deinstitutionalisation reform will have a cascading effect on the EU's perception of Ukraine's ability to implement complex, politically sensitive reforms in other sectors necessary for accession.

The purpose of the study is to examine the current state of reform of the institutional care system for children in Ukraine, considering its strategic evolution and determining the impact of full-scale war on the persistence of barriers to its implementation, and to formulate recommendations for accelerating the transformation processes of deinstitutionalisation.

Results. The reform of the institutional care system for children in Ukraine is a complex, multidimensional process that is an integral part of the country's European integration and proof of its commitment to democratic values. The reform is based on the understanding that the problem lies not in orphanhood, but in the crisis of families who, due to poverty, child illness or lack of services, are forced to place their children in institutions. Therefore, the main goal is to create services to support families in communities.

Conclusions. The full-scale invasion has had a dual effect. On the one hand, it has created obstacles due to financial depletion and population displacement. On the other hand, it has acted as a catalyst, as it has demonstrated the ineffectiveness of large institutions in times of crisis and increased international attention to the protection of children's rights in Ukraine. The success of the reform is hampered by a lack of effective inter-agency coordination, an outdated funding system and resistance to change at the local level. To accelerate the reform, it is recommended to establish high-level inter-agency coordination, reform the funding model, expand the powers of local communities in the development of social services and integrate efforts with programmes to support war victims.

Keywords: public administration, local community, institutional care for children, deinstitutionalisation, reform, martial law, danger, risk factor

Реформування системи інституційного догляду за дітьми в Україні в умовах військової агресії

Цопа Віталій¹, Яворська Олена², Чеберячко Сергій², Маматова Тетяна², Лапко Кирило²

¹ *Міжнародний інститут менеджменту (Київ, Україна)*² *Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)*

Анотація.

Актуальність. Реформування системи інституційного догляду за дітьми в Україні є не лише елементом внутрішньої соціальної політики, а критичним, невід'ємним компонентом траєкторії європейської інтеграції. Невдача реформи деінституціалізації матиме каскадний ефект на сприйняття ЄС здатності України впроваджувати складні, політично чутливі реформи в інших секторах, необхідних для вступу.

Метою дослідження є вивчення особливостей сучасного стану реформи системи інституційного догляду за дітьми в Україні, розглядаючи її стратегічну еволюцію та визначаючи вплив повномасштабної війни на стійкість бар'єрів на шляху її впровадження, та формування рекомендацій щодо прискорення трансформаційних процесів деінституціалізації.

Результати. Реформа системи інституційного догляду за дітьми в Україні є складним, багатовимірним процесом, що є невід'ємною частиною європейської інтеграції країни та доказом її відданості демократичним цінностям. В основі реформи лежить розуміння, що проблема полягає не в сирітстві, а в кризі сімей, які через бідність, хворобу дитини чи відсутність послуг змушені віддавати дітей до закладів. Отже, головна мета – створення послуг для підтримки сімей у громадах.

Висновки. Повномасштабне вторгнення має подвійний ефект. З одного боку, воно створює перешкоди через фінансове виснаження та переміщення населення. З іншого – діє як каталізатор, оскільки продемонструвало неефективність великих інституцій в умовах кризи та посилює міжнародну увагу до захисту прав дітей в Україні. Успіх реформи гальмується через відсутність дієвої міжвідомчої координації, застарілу систему фінансування та опір змінам на місцях. Для прискорення реформи рекомендовано створити міжвідомчу координацію на високому рівні, реформувати модель фінансування, розширити повноваження місцевих громад у розвитку соціальних послуг та інтегрувати зусилля з програмами підтримки постраждалих від війни.

Ключові слова: публічне управління, територіальна громада, інституційний догляд за дітьми, деінституціалізація, реформа, воєнний стан, безпека, небезпечний чинник

Стаття надійшла / Article arrived: 18.08.2025

Схвалено до друку / Accepted: 20.09.2025

Вступ.

Актуальність. Реформування системи інституційного догляду за дітьми в Україні, відоме як деінституціалізація (далі ДІ), є не просто внутрішньою соціальною політикою, а критичним, невід'ємним компонентом її траєкторії європейської інтеграції. Реформа ДІ слугує потужним лакмусовим папірцем для перевірки відданості України фундаментальним цінностям людської гідності, прав людини та верховенства права, які закріплені в Копенгагенських критеріях Європейського Союзу (Солодкова & Бойчук, 2019). Аналіз цього процесу виходить за межі соціальної сфери, розкриваючи його як відчутну демонстрацію відходу України від радянської спадщини, де великомасштабні інституції були стандартним рішенням соціальних проблем, до сучасної, європейської, людиноцентричної моделі соціальної підтримки.

Прогрес реформи ретельно відстежується міжнародними партнерами, зокрема ЄС та Радою Європи, які розглядають її як показник здатності України до глибоких, системних змін (Ружинскас, 2024). Позиція Європейської Комісії, яка прямо назвала високий рівень інституціалізації дітей «серйозною проблемою», що потребує «невідкладного вирішення», переводить це питання з категорії соціальних занепокоєнь у ранг геополітичних пріоритетів (Черенько et. al., 2021). Таким чином, успіх чи невдача реформи ДІ матиме каскадний ефект на сприйняття ЄС здатності України впроваджувати складні, політично чутливі реформи в інших секторах, необхідних для вступу.

Метою дослідження є вивчення особливостей сучасного стану реформи системи інституційного догляду за дітьми в Україні, розглядаючи її стратегічну еволюцію та визначаючи вплив повномасштабної війни на стійкість бар'єрів на шляху її впровадження, та формування рекомендації щодо прискорення трансформаційних процесів деінституціалізації.

Аналіз попередніх публікацій. В. Лис, досліджуючи аспекти ДІ в системі децентралізації повноважень у сфері інституційного догляду та виховання дітей (Лис, 2020), зазначає, що виділяють чотири ключові напрями деінституціалізації: запобігання, тобто недопущення потрапляння дітей до інтернатів без крайньої необхідності, альтернативний догляд, за рахунок розвитку медогляду в громадах (лікування, навчання, реабілітація); удосконалення послуг через створення атмосфери підтримки для сімей; довгострокове

планування на основі постійного та стабільного місця проживання для кожної дитини у благополучній сім'ї.

Глибоке вивчення контексту радянської системи інституційного догляду і виховання дітей в західних областях України після Другої світової війни дозволило Л. Дробиній (2022) пояснити причини, чому діти потрапляли до інтернатних закладів (бідність, складні життєві обставини, нестача соціальних послуг), а також порівняли радянську систему із сучасною для інституційного догляду, яка передбачена як основний механізм вирішення різних проблем, що призводило до тривалого існування таких закладів.

М. Сигидин акцентує на тому, що реформа ДІ має можливості адаптуватись до викликів воєнного стану, але разом з тим, бойові дії та терористичні загрози створюють нові проблеми, такі як необхідність екстреної евакуації дітей, збільшення кількості сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також зростання психологічних потреб (Сигидин, 2023). У дослідженні підкреслюється, що реформа має бути адаптована до реалій воєнного стану. Це означає не просто збереження старих планів, а їхнє переосмислення з урахуванням нових загроз і потреб.

У роботі В. Заборовського та С. Заборовської (2023) представлено результатами аналізування соціально-правових аспектів опіки над дітьми, які втратили батьківське піклування через війну. При цьому, в дослідженні зазначається, що існує низка законодавчих викликів, які потрібно вирішити. Зокрема, вдосконалення правових механізмів для захисту прав дітей-сиріт.

М. Лисюк та Г. Грабовська (2023) фокусуються на юридичних та соціальних проблемах, з якими стикаються діти, що втратили батьків. Зокрема, автори вказують на правові прогалини в чинному законодавстві України в механізмах захисту цих дітей в умовах воєнного стану. Особливо їх турбує вразливість дітей, оскільки вони не лише втрачають батьківську опіку, а й стикаються з фізичними та психологічними ризиками війни. Однією з головних проблем є труднощі з оформленням документів, що підтверджують статус сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, в умовах активних бойових дій або окупації.

Таким чином, в останні п'ять років спостерігаємо збільшення інтересу вітчизняних науковців до окресленої проблематики. Водночас маємо констатувати, що питанням вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо

збільшення результативності відповідних трансформаційних процесів приділяють недостатньо уваги. Тому необхідно розглянути стратегічну еволюцію деінституціалізації та визначити виклики повномасштабної війни для розроблення відповідних рекомендацій і розроблення покрокового алгоритму дій.

Результати дослідження.

Стратегічний підхід України до ДІ зазнав значної еволюції, перейшовши від амбітних декларацій до більш прагматичного, адаптованого до реалій війни планування. Ця еволюція відображає не стільки відступ від ключових цілей реформи, скільки дозрівання розуміння її складності та необхідності розбудови альтернативних послуг знизу вгору.

Перша Національна стратегія (2017–2026) ставила за мету скоротити кількість дітей в інтернатах на 90 % та перетворити більшість закладів на центри підтримки громади (Про Національну стратегію, 2017, Серпень 09). Однак ця мета виявилася операційно нереалістичною за відсутності попередньо створеної інфраструктури соціальних послуг на місцях (Про внесення змін, 2022, Березень 03; Про внесення змін, 2023, Червень 01).

Нова «Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні» на 2024–2028 роки, ухвалена в умовах повномасштабної війни, демонструє більш зважений підхід (Про схвалення Стратегії, 2024, Листопад 26). Загальну мету скорочення кількості дітей в інституціях було скориговано до 30 %. Водночас були запроваджені більш конкретні та стратегічно важливі цілі (Пархоменко-Куцевіл, 2021):

- влаштування 95 % дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейні форми виховання;

- скорочення на 80 % кількості дітей віком до трьох років в інтернатах.

Стратегія на 2017–2026 роки (табл. 1) була необхідною для запуску реформи, але нова стратегія на 2024–2028 роки переходить від питання «що?» (мета) до питання «як?» (механізм). Зосередження на наймолодших дітях, для яких інституціоналізація завдає найбільшої шкоди розвитку, та на розбудові місцевого потенціалу через пілотні проєкти свідчить про складний, але необхідний процес навчання.

Табл. 1

Порівняльний аналіз національних стратегій деінституціоналізації
2017–2026 рр. та 2024–2028 рр.

Ознака	Національна стратегія (2017–2026)	Стратегія забезпечення права на сімейне оточення (2024–2028)	Еволюційні зміни
Загальна мета (скорочення кількості дітей)	Скорочення на 90 %	Скорочення на 30 %	Перехід від амбітної політичної мети до більш реалістичної з урахуванням викликів війни та повільного темпу розбудови послуг
Ціль щодо дітей <3 років	Не визначена як окрема мета	Скорочення на 80 %	Стратегічний фокус на найуразливішій групі, що відповідає найкращим міжнародним практикам та науковим даним про шкоду ранньої інституціалізації
Ціль щодо сиріт та дітей, позбавлених піклування	Загальна мета скорочення	95 % виховуються в сім'ях	Чітке розмежування між дітьми, які потребують нової родини, та дітьми, чиї біологічні сім'ї потребують підтримки
Механізм трансформації	Перепрофілювання більшості інтернатів у центри соціальної допомоги	Розвиток послуг у громадах, трансформація закладів у центри допомоги сім'ям та дітям	Акцент зміщується з трансформації будівель на створення превентивних послуг, що запобігають потраплянню дітей до інституцій
Роль пілотних проєктів	Не згадується	Тестуються в 10 областях як ключовий інструмент	Перехід до доказового, ітеративного підходу, де моделі тестуються на місцевому рівні перед національним впровадженням

Джерело: складено авторами за матеріалами (Про Національну стратегію, 2017, Серпень 09; Про схвалення Стратегії, 2024, Листопад 26).

Нова стратегія на 2024–2028 роки робить акцент на пілотних проєктах, що тестуються в 10 областях, як на ключовому інструменті впровадження (Машкіна, 2025). Такі ініціативи, як проєкт «Право на сім'ю» в Івано-Франківській, Городенківській, Коломийській та інших громадах, функціонують як лабораторії для розробки та апробації моделей надання послуг на рівні громад перед їхнім національним масштабуванням. Це знаменує перехід до більш доказового та децентралізованого підходу, де успішні місцеві практики можуть стати основою для загальнодержавної політики.

Значною перешкодою для реалізації стратегічного планування у будь-яких сфері є ненадійність базових даних. Той факт, що

навіть Міністерство соціальної політики оперує суперечливими даними щодо кількості дітей в інституціях (називаючи цифри «від 27 тисяч до 100 тисяч»), підриває можливості для адекватного планування, моніторингу та підзвітності (Про схвалення Стратегії, 2024, Листопад 26). Успіх нової стратегії буде прямо залежати від вирішення цієї фундаментальної кризи даних. Повномасштабне вторгнення росії справило глибокий і суперечливий вплив на процес деінституціалізації. Війна виступає не як просто джерело небезпечних чинників (табл.2), але і як сприятливих (табл. 3) – трансформаційну силу, що одночасно створює серйозні перешкоди та діє як каталізатор реформ.

Табл. 2

Небезпечні чинники війни

Небезпечний чинник	Опис небезпечного чинника
Фінансове виснаження	Перенаправлення державних ресурсів на оборону безпосередньо вдарило по соціальній сфері. Заплановане підвищення заробітної плати для соціальних працівників було знижено до рівня «рекомендації», що підриває людський капітал, необхідний для реформи
Переміщення та травма	Війна спричинила масове внутрішнє переміщення, що посилює небезпечні чинники ризиків (бідності, втрат а житла, психологічних травм тощо), які призводять до інституціалізації. Звіти Управління Верховного комісара ООН з прав людини підтверджують, що переміщені особи з інвалідністю та люди похилого віку залишаються під високим ризиком інституціалізації
Фізичне руйнування	Щонайменше 7 інтернатних закладів було зруйновано, а ще 15 пошкоджено, що створило гуманітарну кризу для дітей, які там перебували, та ускладнило процес їхньої релокації

Джерело: складено авторами за матеріалами (Про схвалення Стратегії, 2024, Листопад 26).

Табл. 3

Сприятливі чинники – каталізatori, що вплинули на розвиток

Сприятливий чинник	Опис сприятливого чинника
«Стрес-тест» двох системи	Необхідність швидкої масової евакуації дітей з прифронтових зон наочно продемонструвала негнучкість та небезпеку великих централізованих інституцій. Натомість менші, сімейні та громадські форми догляду виявилися набагато стійкішими та адаптивними в умовах кризи
Посилення міжнародної уваги	Восенні злочини Росії, зокрема незаконна депортація українських дітей, привернули безпрецедентну міжнародну увагу до захисту дітей в Україні. Це сприяло залученню додаткових ресурсів та технічної допомоги від партнерів, таких як ЄС та Рада Європи, які активно підтримують реформу. Резолюції Європейського парламенту, що засуджують депортацію, ще більше посилили цей фокус
Оновлення політичної волі	Криза надала реформі нового відчуття невідкладності, позиціонуючи її як ключовий елемент національної стійкості та ідентичності. Нова стратегія ДІ прямо враховує контекст війни та необхідність підтримки дітей, повернутих з депортації

Джерело: складено авторами за матеріалами (ЮНІСЕФ, 2018).

Ці небезпечні і сприятливі чинники (див. табл. 2 і 3), джерелом яких є війна, створюють небезпечний парадокс. З одного боку, війна довела неефективність інституційної моделі в умовах кризи. З іншого боку, її наслідки – масове переміщення, руйнування сімей, економічний колапс – створюють нову хвилю вразливості, яка може штовхнути ще більше дітей до тих самих застарілих закладів. Наприклад, сім'я, що втекла із зони бойових дій, втративши дім, роботу та соціальні зв'язки, може опинитися в приймаючій громаді, де бракує житла та спеціалізованих послуг для їхньої дитини з інвалідністю. В таких умовах, як підтверджують міжнародні звіти, інституціоналізація може стати кроком відчаю (Деінституціоналізація та трансформація послуг для дітей, 2009). Отже, реформа ДІ не може просуватися ізольовано; вона має бути глибоко інтегрована з національними стратегіями підтримки ВПО, надання психосоціальної допомоги та забезпечення доступу до інклюзивних послуг у приймаючих громадах.

Незважаючи на стратегічні оновлення та політичну волю, реформа ДІ стикається з глибоко вкоріненими структурними та операційними бар'єрами, які продовжують становити найбільшу загрозу для її успіху. Ці перешкоди стосуються управління, фінансування та суспільного сприйняття. Однією з головних перешкод є відсутність дієвої координації між ключовими міністерствами. Інтернатні заклади перебувають у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки та Міністерства охорони здоров'я. Їхня трансформація вимагає синхронізованих дій, єдиного бачення та спільних планів, чого на практиці бракує (Сигидин, 2023). Ця відомча фрагментація є класичним прикладом бюрократичної інерції, що гальмує цілісну реформу. Чинна модель фінансування є головним небезпечним чинником (табл. 4) збереження старої системи.

Табл. 4

Недоліки моделі фінансування системи інституційного догляду за дітьми в Україні

Недолік	Опис недоліка
Принцип «гроші ходять за стінами»	Інтернати фінансуються на основі кількості ліжок-місць, а не якості догляду чи результатів для дитини. Це створює потужний фінансовий стимул для адміністраторів утримувати заклади заповненими, що прямо суперечить меті реформи
Неефективне використання ресурсів	Держава щорічно витрачає величезні кошти (понад 11 мільярдів гривень) на утримання будівель та персоналу (90% бюджету), замість того, щоб інвестувати в послуги, які б запобігали розлученню сімей. Це є глибоко хибним розподілом державних ресурсів, де вартість утримання однієї дитини в інтернаті може сягати 429 тис. гривень на рік
Відсутність системного переходу	Принцип «гроші ходять за дитиною», який би перенаправляв кошти на підтримку дітей у сім'ях або сімейних формах виховання, пілотується в інших сферах, але ще не застосований системно до реформи ДІ
Зацікавленість персоналу інтернатів в робочих місцях	Найбільшим бар'єром для ДІ є не брак знань про те, що працює, а потужна політична економія існуючої системи. Мережа директорів інтернатів, персоналу та пов'язаних з ними постачальників має прямий інтерес у збереженні статус-кво. Директор інтернату часто є впливовою фігурою в місцевій громаді, а сам заклад – великим роботодавцем. Реформа, що пропонує перенаправити фінансування на громадські послуги, сприймається як пряма загроза цим робочим місцям та контрактам. Це створює потужне місцеве лобі, яке чинить опір трансформації

Джерело: складено авторами за матеріалами (ЮНІСЕФ, 2018; Клименко, 2015).

Крім того, існують ще декілька небезпечних чинників, які заважають впровадженню нової стратегії:

- брак широкого суспільного та навіть професійного розуміння шкоди інституціоналізації, що породжує опір змінам;
- неякісні дані свідчать, що багато «реформованих» закладів зазнали лише косметичних змін (нові вивіски, старий персонал), а базова інституційна культура залишилася незмінною;
- повільна праця судової системи, справи про позбавлення батьківських прав можуть тривати

роками, залишаючи дітей у правовому вакуумі та «заблокованими» в інституціях.

Зв'язок між реформою ДІ та процесом вступу України до ЄС є не просто декларативним, а глибоко інституційним. ДІ є не периферійним «соціальним питанням», а центральним елементом політичного виміру Копенгагенських критеріїв, які вимагають від країн-кандидатів стабільних інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу і захист меншин (табл. 5) (Солодкова & Бойчук, 2019).

Табл. 5

Основні політичні критерії ЄС до країн-кандидатів

Критерій	Опис критерію
Права людини	Перехід дітей з інституцій до сімей є прямим виконанням зобов'язань за Конвенцією ООН про права дитини та Європейською конвенцією з прав людини, що задовольняє критерій захисту прав людини.
Верховенство права та стабільність інституцій	Створення функціональної, децентралізованої системи соціальних послуг, яка захищає вразливих громадян, є ознакою стабільної та добре керованої держави. Нинішня фрагментована та некоординована система є прикладом інституційної слабкості, яку необхідно подолати.
Захист меншин/вразливих груп	Діти, особливо діти з інвалідністю, є однією з найуразливіших груп суспільства. Здатність держави захистити їхні права є ключовим показником її відданості цьому принципу.

Джерело: складено авторами за матеріалами (Волинець, 2017).

Позиція ЄС еволюціонувала від загальної підтримки до конкретних умов. У своєму висновку щодо заявки України на членство Європейська Комісія прямо вказала на високий рівень інституціоналізації дітей як на «серйозну проблему» (Петрочко & Петушкова, 2021). Розробка та впровадження нової стратегії ДІ було включено як необхідний крок до Плану України, що є додатком до багатомільярдного інструменту EU Ukraine Facility (Крицька & Орел, 2024). Це перетворює реформу на конкретне зобов'язання, прив'язане до макрофінансової допомоги. ЄС та Рада Європи надають пряму фінансову та технічну підтримку реформі, включаючи створення національного Координаційного

центру з розвитку сімейного виховання та догляду за дітьми.

Позиціонування ЄС реформи ДІ як ключового питання для вступу надає українським реформам найпотужніший інструмент для просування змін. Це дозволяє обходити внутрішньополітичні перешкоди, представляючи реформу не як вибір, а як геополітичну необхідність для забезпечення майбутнього України. Зовнішній тиск ЄС дає змогу найвищим органам влади України (Офісу Президента, Кабінету Міністрів, інші органи влади) долати міжвідомчі суперечки та місцевий опір, що робить його вирішальним важелем для успішного впровадження нової стратегії (табл. 6).

Табл. 6

Відповідність цілей реформи ДІ критеріям вступу до ЄС

Ціль реформи ДІ	Відповідний принцип / критерій ЄС	Докази зв'язку / Позиція ЄС
Пріоритет сімейного виховання	Копенгагенські критерії: Захист прав людини. Право ЄС: Хартія основних прав ЄС, Конвенція ООН про права дитини	Реформа визнає, що інституції не є належним середовищем для виховання, що відповідає принципу «найкращих інтересів дитини»
Розвиток послуг на рівні громад	Копенгагенські критерії: Верховенство права та стабільність інституцій. Принцип субсидіарності ЄС	Розбудова ефективних місцевих послуг демонструє інституційну спроможність держави. Звіт ЄК наголошує на необхідності зміцнення інтегрованих соціальних
Захист дітей з інвалідністю	Копенгагенські критерії: Захист меншин (вразливих груп). Право ЄС: Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Європейська стратегія щодо прав осіб з інвалідністю	Реформа спрямована на інклюзію та запобігання сегрегації, що є центральним елементом політики ЄС щодо інвалідності
Реформа моделі державного фінансування	Економічні критерії: Функціонує ринкова економіка та здатність справлятися з конкурентним тиском. Принципи ЄС: Ефективне управління державними фінансами	Перехід до моделі «гроші ходять за дитиною» є більш ефективним та прозорим використанням бюджетних коштів, що відповідає стандартам ЄС

Джерело: складено авторами за матеріалами (Солодкова & Бойчук, 2019; Ружинскас, 2024).

Аналіз реформи деінституціалізації в Україні виявляє складний, багатовимірний процес, що відбувається на перетині соціальної політики, національної стійкості та геополітичних прагнень. Реформа є невід'ємним компонентом європейської інтеграції України, слугуючи доказом її відданості демократичним цінностям. Ключове розуміння полягає в тому, що корінь проблеми – це криза сім'ї, а не сирітство, що вимагає створення децентралізованої системи соціальних послуг. Повномасштабна війна,

незважаючи на руйнівні наслідки, підкреслила недовіру великих інституцій та надала реформі нового імпульсу. Однак її успіх гальмується відсутністю міжвідомчої координації та застарілою системою фінансування, що створює стимули для збереження інтернатів. Для прискорення реформи та успішного виконання критеріїв членства в ЄС рекомендується зосередитися на наступних стратегічних напрямках виконання критеріїв членства України в ЄС, які наведені в табл. 7.

Табл. 7

Основні напрямки виконання критеріїв членства України в ЄС

Напрямок	Опис дії
Управління та координація	Створити постійну, високопоставлену Міжвідомчу робочу групу з питань деінституціалізації під головуванням на рівні Віцепрем'єр-міністра. Цей орган повинен мати повноваження вимагати скоординованих дій від Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки та Міністерства фінансів, долаючи відомчу роз'єднаність, визначену як ключовий бар'єр
Фінансова реформа	Негайно розпочати поетапний, багаторічний перехід від блокового фінансування закладів до моделі «гроші ходять за дитиною». Це передбачає перерозподіл національного бюджету (понад 11 мільярдів гривень) з утримання інституцій до гнучкого фонду, який фінансуватиме індивідуальні пакети послуг для вразливих сімей, а також підтримуватиме прийомні сім'ї та малі групові будинки
Децентралізація та розбудова спроможності	Надати повноваження місцевим громадам шляхом масштабування успішних моделей, апробованих у пілотних проєктах. Це вимагає надання їм як юридичного мандату, так і фінансових ресурсів (через реформовану модель фінансування) для розвитку спектру місцевих послуг: центрів підтримки сім'ї, денного догляду для дітей з інвалідністю, мобільних груп психологічної підтримки та послуг тимчасового відпочинку для батьків
Дані та моніторинг	Запровадити створення єдиного, уніфікованого та прозорого національного електронного реєстру всіх дітей, які перебувають поза батьківським піклуванням. Це є необхідною умовою для ефективного планування, моніторингу та запобігання тому, щоб діти «губилися» в системі, вирішуючи критичну проблему неузгодженості даних
Інтеграція з реагуванням на наслідки війни	Повністю інтегрувати стратегію ДІ з національними планами підтримки ВПО та сімей ветеранів. Це означає виділення цільових ресурсів на житлову підтримку, психосоціальні послуги та інклюзивні сервіси в приймаючих громадах для запобігання інституціалізації, пов'язаної з війною, долаючи парадокс, виявлений у статті
Використання важелів вступу до ЄС	Уряд України повинен стратегічно та послідовно впроваджувати реформи ДІ в процесі вступу до ЄС як важіль для забезпечення виконання вимог усіма міністерствами та регіональними адміністраціями, позиціонуючи прогрес у цій сфері як ключовий показник європейської інтеграції

Джерело: складено авторами за матеріалами (Солодкова & Бойчук, 2019; Ружинський, 2024. Про Національну стратегію, 2017, Серпень 09; Про схвалення Стратегії, 2024, Листопад 26).

Обговорення. Інституційний догляд завдає глибокої та часто непоправної шкоди розвитку дитини. Дослідження та практичний досвід свідчать про значні негативні наслідки, що включають затримки психосоціального та емоційного розвитку, труднощі з соціалізацією та інтеграцією в суспільство,

втрату індивідуальності та підвищену вразливість до експлуатації та торгівлі людьми (ЮНІСЕФ, 2018). Центральним елементом цієї проблеми є так звана «інституційна культура» – деперсоналізований режим, що характеризується сегрегацією від суспільства, жорстким розпорядком дня та домінуванням

потреб закладу над індивідуальними потребами дитини (Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей, 2009). В такому середовищі дитина не вчиться приймати рішення, не має особистого простору та позбавлена стабільних, теплих стосунків з дорослим, що є критично важливим для здорового розвитку дітей.

Традиційний наратив про інтернати як притулки для сиріт руйнується під тиском статистичних даних. На початку реформи понад 92 % (або 98 тис. зі 100 тис.) дітей в інституціях мали принаймні одного з батьків (ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020). Навіть за оновленими, нижчими даними на кінець 2024 року, ця тенденція зберігається: 82 % дітей в інституціях все ще мають живих батьків. Це докорінно змінює розуміння цієї проблеми.

Ключовими причинами влаштування дітей до інтернатів є не смерть батьків, а наступні небезпечні соціально-економічні чинники:

- хвороба або інвалідність дитини це коли 36 % сімей не можуть отримати необхідні послуги та підтримку в громаді;
- бідність, безробіття та відсутність житла це коли 19 % сімей вдаються до інституціалізації як до крайнього заходу через скруту;
- хибне уявлення про кращу освіту це коли 23 % батьків вважають, що інтернат забезпечить кращі освітні можливості, що свідчить про недоступність якісної інклюзивної освіти в громадах.

Таким чином, інституційна система є симптомом глибокого провалу соціального контракту держави. Історично державі було простіше та політично зручніше вилучити дитину з сім'ї, що переживає кризу, ніж надати цій сім'ї необхідну соціальну підтримку для подолання труднощів. Це створює шлях найменшого спротиву: для місцевого чиновника влаштування дитини до існуючого, фінансованого державою закладу є простішою адміністративною дією, ніж організація комплексного пакету послуг для родини. Отже, реформа ДІ – це не просто питання добробуту дітей; це фундаментальний виклик для держави, що вимагає переходу від реактивної, ізолюючої соціальної політики до проактивної та превентивної. Крім того, реформа є не лише політичним вибором, а й

юридичним імперативом. Україна, як підписант Конвенції ООН про права дитини (UNCRC) та Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана забезпечувати право кожної дитини на виховання в сім'ї та діяти відповідно до принципу «найкращих інтересів дитини» (Лисюк & Грабовська, 2023). Перехід від інституційного догляду до сімейних форм виховання є прямим виконанням цих міжнародних зобов'язань.

Висновки.

Реформа системи інституційного догляду за дітьми (деінституціалізація) в Україні є складним, багатовимірним процесом, що є невід'ємною частиною європейської інтеграції країни та доказом її відданості демократичним цінностям. Реформа безпосередньо пов'язана з виконанням Копенгагенських критеріїв для вступу до ЄС, зокрема у сферах захисту прав людини, верховенства права та захисту вразливих груп. Європейські партнери розглядають прогрес у цій сфері як важливий показник спроможності України до глибоких системних змін.

В основі реформи лежить розуміння, що проблема полягає не в сирітстві (понад 82 % дітей в інтернатах мають батьків), а в кризі сімей, які через бідність, хворобу дитини чи відсутність послуг змушені віддавати дітей до закладів. Отже, головна мета – створення послуг для підтримки сімей у громадах. Успіх реформи гальмується через відсутність дієвої координації між міністерствами, застарілу систему фінансування, де «гроші ходять за стінами» закладів, а не за потребами дитини, та опір змінам на місцях.

Повномасштабне вторгнення має подвійний ефект. З одного боку, воно створює перешкоди через фінансове виснаження та переміщення населення. З іншого – діє як каталізатор, оскільки продемонструвало неефективність великих інституцій в умовах кризи та посилює міжнародну увагу до захисту прав дітей в Україні. Для прискорення реформи рекомендовано створити міжвідомчу координацію на високому рівні, реформувати модель фінансування, розширити повноваження місцевих громад у розвитку соціальних послуг та інтегрувати зусилля з програмами підтримки постраждалих від війни.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Волинець, Л. С. (2017). *Про дітей, яких лелеки приносять державі. Нотатки несторонніх*. Київ: ТОВ «Софія-А» ЛТД.
- Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей. *Посібник з найкращих практик*. (2009). Київ: Видавничий дім «Калита». Відновлено з <https://vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/deinstutualizatsia/posibnyk.pdf>.
- Дробіна, Л. (2022). Радянська система інституційного догляду і виховання дітей в західних областях України після Другої

- світової війни. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*, (56), 78–86. <https://doi.org/10.31861/hj2022.56.78-86>.
- ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». (2020). *Захист прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2019 року*. Київ. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/112dfa55-c22b-4642-b09f-9e3bdc06610a/content>.
- Заборовський, В. В., & Заборовська, С. В. (2023). Опіка дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах війни: соціально-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2(79), 408–414. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.64>.
- Клименко, О. Ю. (2015). *Інституціоналізація соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в українському суспільстві: монографія*. Київ: ХДАК.
- Крицька І., & Орел, Ф. (2024). Реформи на чотири роки та €50 млрд від Євросоюзу. Бізнес-клімат, судова система, фінсектор, довкілля та ще 11 напрямів реформ. Forbes вивчив план Ukraine Facility. *Forbes Ukraine*, (3). <https://forbes.ua/money/reformi-na-chotiri-roki-ta-50-mlrd-vid-evrosoyuzu-biznes-klimat-sudova-sistema-finsektor-dovkilliya-ta-shche-11-napryamiv-reform-forbes-vivchiv-plan-ukraine-facility-20032024-19826>.
- Лис, В. (2020). Деінституціалізація в системі децентралізації повноважень у сфері інституційного догляду та виховання дітей. *Аспекти публічного управління*, 8(5), 52–61. <https://doi.org/10.15421/152093>.
- Лисюк, А. М., & Грабовська, Г. М. (2023). Захист прав дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування під час військових дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (2), 80–84. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.13>.
- Машкіна, О. І. (2025). Закордонний досвід забезпечення соціальних та гуманітарних прав дітей. *Суспільство та національні інтереси. Серія «Публічне управління та адміністрування»*, (7), 449–459. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7\(15\)-449-459](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7(15)-449-459).
- Пархоменко-Кучевіл, О. (2021). Інноваційні підходи до деінституціалізації закладів розвитку та виховання дітей, які залишилися без піклування батьків. *Наукові перспективи*, (6), 105–111. [http://dx.doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6\(12\)-105-111](http://dx.doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6(12)-105-111).
- Петрович, З., & Петушкова, Л. (2021). Підготовка персоналу інтернатів до змін у процесі деінституціалізації. *Теоретичні та методичні проблеми освіти дітей та молоді*, 25 (2), 99–112. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-99-112>.
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану. (2022, Березень 03). Постанова Кабінету Міністрів України (№349). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України під час воєнного стану. (2023, Червень 01). Постанова Кабінету Міністрів України (№ 576). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2023-%D0%BF#Text>.
- Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу. № 526-р. (2017, Серпень 09). Розпорядження Кабінету Міністрів України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#n23>.
- Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки та затвердження операційного плану заходів на 2024–2026 роки з її реалізації (2024, Листопад 26). Розпорядження Кабінету Міністрів України (№ 1201-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2021-%D1%80#Text>.
- Ружинскас, О. В. (2024). Напрями трансформації зовнішньоторговельної політики країни. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*, (28), 82–93. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2024-14-28-82-93>.
- Сигидин, М. М. (2023). Реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Нове українське право*, (3), 34–40. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.5>.
- Солодкова, К., & Бойчук, Д. (2019). Копенгагенські та мадрідські критерії вступу до європейського союзу: перспективи для України. *Молодий вчений*, (11), 400–403. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-88>.
- Черенько, Л. М., Полякова, С. В., Шишкін, В. С., & та ін. (2021). *Соціальне відторгнення, нерівність та бідність дітей. Національна академія наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи*. Київ. [https://idss.org.ua/arhiv/Монографія_БІДНІСТЬ_ДІТЕЙ%20\(PDF\).pdf](https://idss.org.ua/arhiv/Монографія_БІДНІСТЬ_ДІТЕЙ%20(PDF).pdf).
- Штокалюк, Ю. (2023). Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. *Юридична Газета Online*. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyna-i-siritstvo-skilli-ditey-v-ukrayinizalishilysya-bez-batkiv-ta-yak-zminivsyia-riven-yihnogo-usi.html>.
- ЮНІСЕФ. (2018). *Громада, дружба до дітей та молоді. Навчальний посібник для реалізації ініціативи на місцевому рівні в Україні*. Київ. https://www.unicef.org/ukraine/media/2361/file/CCF_manual_ukr.pdf

REFERENCES

- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, August 9). *On the National Strategy for Reforming the System of Institutional Care and Upbringing of Children for 2017–2026 and the action plan for the implementation of its first stage*. Order No. 526-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#n23>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, March 3). *On amendments to certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the protection of children's rights during a state of emergency or martial law*. Resolution No. 349. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, June 1). *On amendments to certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine concerning adoption and placement of orphans and children deprived of parental care in families of Ukrainian citizens during martial law*. Resolution No. 576. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2023-%D0%BF#Text>

- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, November 26). *On approval of the Strategy for ensuring the right of every child in Ukraine to grow up in a family environment for 2024–2028 and approval of the operational plan of measures for 2024–2026 for its implementation*. Order No. 1201-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2021-%D1%80#Text>
- Cherenko, L. M., Polyakova, S. V., Shyshkin, V. S., et al. (2021). *Social exclusion, inequality and child poverty*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, M. V. Ptukha Institute for Demography and Social Studies. [https://idss.org.ua/arhiv/Monografiya_bidnist_ditey%20\(PDF\).pdf](https://idss.org.ua/arhiv/Monografiya_bidnist_ditey%20(PDF).pdf)
- Deinstitutionalization and transformation of services for children: A manual of best practices*. (2009). Kyiv: (Kalita Publishing House). <https://vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/deinstutualizatsia/posibnyk.pdf>
- Drobina, L. (2022). *The Soviet system of institutional care and education of children in the western regions of Ukraine after World War II*. *Scientific Bulletin of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. History*, (56), 78–86. <https://doi.org/10.31861/hj2022.56.78-86>
- Drohobych State Institute for Family and Youth Policy. (2020). *Protection of children's rights under conditions of power decentralization in Ukraine. Annual State Report on the situation of children in Ukraine for 2019*. Kyiv: (DU “Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky”). <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/112dfa55-c22b-4642-b09f-9e3bdc06610a/content>
- Klymenko, O. Yu. (2015). *Institutionalization of social protection of children in crisis situations in Ukrainian society: Monograph*. Kyiv: (KhDAK).
- Krytska, I., & Orel, F. (2024). *Four years of reforms and €50 billion from the European Union: Business climate, judiciary, financial sector, environment, and 11 other areas of reform*. *Forbes Ukraine* (3). <https://forbes.ua/money/reformi-nachotiri-roki-ta-50-mlrd-vid-evrosoyuzu-biznes-klimat-sudova-sistema-finsektor-dovkilliya-ta-shche-11-napryamiv-reform-forbes-vivchiv-plan-ukraine-facility-20032024-19826>
- Lys, V. (2020). *Deinstitutionalization in the system of decentralization of powers in the field of institutional care and upbringing of children*. *Aspects of Public Administration*, 8(5), 52–61. <https://doi.org/10.15421/152093>
- Lysiuk, A. M., & Hrabovska, H. M. (2023). *Protection of the rights of orphans and children deprived of parental care during military actions*. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (2), 80–84. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.13>
- Mashkina, O. I. (2025). *Foreign experience in ensuring the social and humanitarian rights of children*. *Society and National Interests. Series “Public Administration and Governance”*, (7), 449–459. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7\(15\)-449-459](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7(15)-449-459)
- Parkhomenko-Kutsevil, O. (2021). *Innovative approaches to the deinstitutionalization of child development and education institutions for children left without parental care*. *Scientific Perspectives*, (6), 105–111. [http://dx.doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6\(12\)-105-111](http://dx.doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6(12)-105-111)
- Petrochko, Z., & Pietushkova, L. (2021). *Preparing boarding school staff for change in the process of deinstitutionalization*. *Theoretical and Methodical Problems of Education of Children and Youth*, 25(2), 99–112. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-99-112>
- Ruzhinskas, O. V. (2024). *Directions of transformation of foreign trade policy of countries*. *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, (28), 82–93. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2024-14-28-82-93>
- Shtokaliuk, Yu. (2023). *War and orphanhood: How many children in Ukraine were left without parents and how the level of adoption changed*. *Yurydychna Gazeta Online*. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyna-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayinizalishilysya-bez-batkiv-ta-yak-zminivysya-riven-yihnogo-usi.html>
- Sigidyn, M. M. (2023). *Reforming the system of institutional care and upbringing of children in Ukraine under martial law*. *New Ukrainian Law*, (3), 34–40. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.5>
- Solodkova, K., & Boichuk, D. (2019). *The Copenhagen and Madrid criteria for accession to the European Union: Prospects for Ukraine*. *Young Scientist*, (11), 400–403. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-88>
- UNICEF. (2018). *Child and youth-friendly community: A training manual for implementing the initiative at the local level in Ukraine*. Kyiv. https://www.unicef.org/ukraine/media/2361/file/CCF_manual_ukr.pdf
- Volynets, L. S. (2017). *About the children brought to the state by storks*. *Notes of non-indifferent people*. Kyiv: Sofia-A Ltd. (TOB «Софія-А» ЛТД).
- Zaborovskiy, V. V., & Zaborovska, S. V. (2023). *Guardianship of children deprived of parental care in wartime: A socio-legal aspect*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series “Law”*, 2(79), 408–414. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.64>